

Županija Sana i njezini robovi u drugoj polovini 13. stoljeća

Na osnovu dostupnih izvora u radu se analiziraju podaci o županiji Sani u drugoj polovini 13. stoljeća. S obzirom na slabu zastupljenost ove teme u historiografiji u uvodnom dijelu rada donesen je kratak prikaz podataka o ovom prostoru iz ranijih epoha. Sačuvani izvori ukazuju kako je županija Sana u okviru Ugarsko-Hrvatskog kraljevstva krajem 12. i početkom 13. stoljeća administrativno zaokružena i savremenici poznata. Još od ovog vremena Sana je predstavljala pograničnu oblast na bosansko-hrvatskoj granici. Tokom druge polovine 13. stoljeća nad prostorom županije Sane prepliću se uticaju velikaških rodova Gisingovaca i Babonića. Radilo se o sukobu u kojem su vremenom Babonići ostvarili nadmoć i upravu nad županijom Sanom. Uporedo sa političkim moguće je u osnovnim linijama prikazati i religijsku organizaciju ove županije u drugoj polovini 13. stoljeća. Sanska županija pripadala je dubičkom arhiđakonatu, u okviru zagrebačke biskupije te je tridesetih godina 14. stoljeća bila podijeljena na 21 crkvenu župu. Podaci o roblju sa prostora županije Sane u posljednjim decenijama 13. stoljeća upotpunjuju spoznaju o sanskoj županiji u drugoj polovini XIII. stoljeća. Ponajviše izvora potiče iz Dubrovnika gdje je u najvećoj mjeri i dovedeno roblje sa ovih prostora. Izvršena je analiza osnovnih kupoprodajnih elemenata te su rezultati uspoređeni sa ostalim zabilježenim slučajevima prodaje roblja na istočnoj jadranskoj obali u ovom periodu.

Historija županije Sane u razvijenom i kasnom srednjem vijeku u dosadašnjoj historiografiji nije dobila zasluženu naučnu obradu.¹ Zapisu o sanskoj županiji u naznačenom periodu ponajviše su sačuvani u arhivima poput Državnog arhiva u Dubrovniku, Državnog arhiva u Zadru, te u Državnom arhivu Mađarskog nacionalnog arhiva. Današnje spoznaje o županiji Sani u 13. stoljeću razasute su po pojedinim zbirka izvora građe mađarskih i dubrovačkog arhiva. Posebno se ističe tematska zbirka izvora o županijama Dubici, Vrbasu i Sani koju su priredili Lajoš Taloci i Šandor Horvat.² Fragmentarne podatke o Sani moguće je pronaći

¹ Bokanov pokušaj obrade srednjovjekovne historije područja opštine Sanski Most kroz monografski pristup kompletnoj historiji ovog kraja pokazao se neuspješnim. Autor donosi nejasan i nepovezan tekst, bez jasnih razvojnih linija političkog i teritorijalnog karaktera ovog prostora, te u vlastitu interpretaciju izvora unosi čak i nepostojeće sadržaje. BOKAN 1974: 42-57.

² FEJER 1829-1841; THALLÓCZY-BARABÁS 1897; SMIČIKLAS 1904-1910; THALLÓCZY-HORVÁTH 1912; Г. ЧРЕМОШНИК 1932; LUČIĆ 1984-1993.

i u historiografskim publikacijama poput sinteza bosanskog i hrvatskog srednjovjekovlja,³ pristupima širem teritorijalnom okviru,⁴ te historiografskim obradama drugih tematskih okvira poput obrade vlastelina i vlastelinskih porodica,⁵ susjednih županija ili oblasti.⁶ Uzrok slaboj zastupljenosti županije Sane u medievalnoj historiografiji jeste geografski položaj ovog područja koje je u srednjem vijeku u najvećoj mjeri pripadalo Ugarsko-Hrvatskom kraljevstvu, dok je danas sastavni dio Bosne i Hercegovine, te je stoga izostao i interes medievističkih škola. Još neki od problema koji su doprinijeli ovakvom stanju svakako jesu i razrijeđenost izvorne podloge, fragmentarni podaci, činjenica da se izvori nalaze u različitim arhivima i zbirkama, te teško uvezivanje sitnog tkiva u formiranju kompletnog historijata, administrativnog funkcionisanja te svakodnevnog života na prostoru ove županije. Sukladno prezentiranom stanju u historiografiji, cilj ovog rada je analiza, obrada i deskripcija dostupnih izvornih pokazatelja te elaboriranje dostignutih spoznaja i rezultata iz domena političkog, administrativnog, upravnog, religijskog i demografskog historijata županije Sane tokom druge polovine 13. stoljeća. Uzimajući u obzir činjenicu kako izvori iz ovog perioda omogućavaju rasvjetljavanje samo osnovnih elemenata političkih prilika, odnosno upravljanja županijom Sanom, pažnja je posvećena determinaciji posjedovanja i uprave nad ovom županijom u kontekstu pomjeranja težišta moći i međusobnih sukoba slavonskih plemićkih rodova. Sačuvani izvori omogućavaju površni prikaz institucionalne vjerske organizacije Katoličke crkve u sanskoj županiji u okviru zagrebačke biskupije. Elaboraciju demografskih prilika na prostoru županije Sane u naznačenom periodu bilo je moguće obraditi kroz prikaz samo jedne društvene klase – roblja koje se pojavljuje u dokumentima krajem XIII. stoljeća.

Područje županije Sane u razvijenom i kasnom srednjem vijeku obuhvatalo je područje srednjeg i donjeg toka rijeke Sane, u današnjim administrativnim okvirima to je prostor opština Sanski Most, Oštra Luka, Prijedor, Novi Grad, te mali dio opštine Bosanska Krupa. Radi se o pretežno nizinskoj oblasti sa niskom prosječnom nadmorskom visinom, bogatom rijekama od kojih se ističu Sana, Japra i Una, te plodnim ravnicama omeđenima planinama Muležom, Grmečom i Kozarom. Navedeno područje naseljavano je od prahistorije o čemu svjedoče očuvani materijalni ostaci. Iz ovog perioda sačuvani su ostaci naselja, gradina, tumulusa. Svakako je zanimljivo izdvojiti lokalitete Dabarske i Hrustovačke pećine gdje su zasvjedočeni bogati nalazi vučedolske kulture, a tu je ustanovljen i poseban tip ove kulture nazvan zapadnobosanski ili hrustovački tip.⁷ Sasvim je

³ V. KLAJČ 1882; ЋОРОВИЋ 1940; PEROJEVIĆ 1942, 196-592; ЊИРКОВИЋ 1964; V. KLAJČ 1899-1900; N. KLAJČ 1976.

⁴ МРГИЋ-РАДОЈЧИЋ 2002a.

⁵ KARBIĆ 1999: 21-26; KEKEZ 2008: 61-89; KEKEZ 2016.

⁶ ČOŠKOVIĆ 2001; KEKEZ 2007: 76-93.

⁷ MANDIĆ 1931: 1-6; ČOVIĆ 1988: 143-151.

izvjesno kako su rude u regionu Sane, Japre i Une eksploatisane stoljećima prije uspostave Rimske vlasti na ovim prostorima.⁸ Ovo iznimno bogato rudonosno područje privuklo je pažnju Rimljana koji su na ovom prostoru formirali naselja, izgradili putne komunikacije te usavršili rudarsku proizvodnju ponajviše željezne rude koja je svoj zenit doživjela tokom 3. i 4. stoljeća. Najznačajniji rudarski centri bili su smješteni u Ljubiji, Starom Majdanu, Sasini, Kruharima, te na ušću Japre u Sanu. Sigurnost rudnicima i putnim komunikacijama pružale su brojne utvrde od kojih se izdvajaju utvrde u Sastavcima, na Klisini, Zecovima, Ovan gradu. Dolina rijeke Sane i njenih pritoka bila je još od prvog stoljeća povezana putnom komunikacijom sa Salonom na Jadranu i Siscijom u Panoniji.⁹ Iz ovog perioda sačuvan je solidan broj rimskih spomenika, stela i žrtvenika, te rimskih carskih novčića.¹⁰ Kako je na ovom području kroz više stoljeća bilo mnogo ljudi i stoke, sasvim je izvjesno kako su poljoprivreda i stočarstvo bili razvijeni. Iako pisani pokazatelji nisu sačuvani, o naseljenosti ovog područja i životu lokalnog stanovništva u ranom srednjem vijeku svjedoče arheološki artefakti.¹¹ Širina prezentiranog sadržaja o ovom području iz starijih perioda opravdana je kontinuitetom naseljavanja u istim mjestima i tokom kasnosrednjovjekovnog doba. Arheološka istraživanja većeg broja lokaliteta pokazala su na istim mjestima materijalne ostatke iz prahistorijskog, rimskog i srednjovjekovnog perioda, što implicira kako se kontinuitet naseljavanja na ovom prostoru prati kroz više historijskih razdoblja.

Političke prilike i administrativno uređenje

Prvi pisani podatak o sanskom županu potiče iz povelje hercega Andrije iz 1198. godine. U tom dokumentu naveden je *Dedomiri Sanensis comitis*, odnosno sanski župan Djedomir koji se nalazio u hercegovoju pratnji prilikom vojnog pohoda.¹² U povelji Ugarsko-Hrvatskog kralja Emerika (1196-1204) goričkom knezu Stjepanu

⁸ O uspostavi rimske vlasti na ovom prostoru vidi: MESIHOVIĆ 2011: 293-294, 330-333.

⁹ RADIMSKY 1891: 431-445; PAŠALIĆ, 1954: 57-59; SERGEJEVSKI 1963: 85-99; BASLER 1976: 121-166; PAŠALIĆ 1960: 12-13; BOJANOVSKI 1972: 37; POPADIĆ 1984: 105; IMAMOVIĆ 1985: 33-34; BOJANOVSKI 1988: 273-283; I. ČREMOŠNIK 1990: 358-362; ŠKEGRO 1999a: 17-33; BASLER 1999: 89-118; ŠKEGRO 1999b: 103-123; ŠKEGRO 2006: 155; OMERČEVIĆ 2010: 166-174.

¹⁰ PAŠKVALIN 1969: 166-168; ČOVIĆ 1988: 143-150; PAŠKVALIN 2012: 39, 95-96, 107.

¹¹ ČOVIĆ 1988: 147-150.

¹² „Factum es autem Jadere istud in communi presencia principium nostrorum: Nicolai Jadertini archielecti, Andree bani, Macarii comitis, Damiani comitis Jadertini, Josephi comitis, Grubessce Spalatensis comitis, Dedomiri Sanensis comitis, Slaugosti Corbauiensis comitis ac Bemii (?) comitis, coram quibus et multis aliis cuncta ipsorum prouilegia nostra auctoritate firmuimus et nostro sigillo inprimi iussimus perpetuo valitura.“ (31. 3. 1198) SMIČIKLAS 1904: 294; SAKCINSKI 1876: 191. Uporedi: FEJER 1841: 140; ČOŠKOVIĆ 2001: 32.

I. kojom mu je darovao posjed u Donjoj Slavoniji navedeno je kako predmetni posjed graniči između ostalog i sa sanskim distriktom.¹³ Povelja je datirana oko 1200. godine, a sačuvana je kao transumpt povelje iz 1571. godine. Na osnovu iznesenih podataka opravdano je zaključiti kako je županija Sana u okviru Ugarsko-Hrvatskog kraljevstva krajem 12. stoljeća administrativno zaokružena i savremenici poznata. Županije na ovom području u narednim stoljećima stajale su pod jurisdikcijom hrvatskog hercega i slavonskog bana. Još od ovog vremena Sana je predstavljala pograničnu oblast na bosansko-hrvatskoj granici, a takvo je stanje ostalo uz neznatne izmjene sve do pomjeranja granične linije prema zapadu krajem 14. stoljeća.¹⁴ Zanimljivo je napomenuti kako se rijeka Sana kao geografska odrednica spominje i ranije nego istoimena županija. Podaci o rijeci Sani sačuvani su u povelji Ugarsko-Hrvatskog kralja Gejze II. (1141-1162) iz 1158. godine kojom je potvrdio posjede samostanu sv. Benedikta.¹⁵

Tokom druge polovine 13. stoljeća podaci o županiji Sani i upraviteljima ove oblasti postaju sve brojniji. U martu 1256. kralj Bela IV. (1235-1270) na molbu slavonske vlastele Babonića ispravom potvrđuje granice njihovih posjeda koji u određenim dijelovima dopiru do rijeke Sane,¹⁶ a samo nekoliko mjeseci kasnije u ispravi stonobeogradskog kaptola navodi se sanski župan Aleksandar.¹⁷ Sanski župan Aleksandar zabilježen je i tokom 1259. godine.¹⁸ Prvi konkretan spomen županije Sane kao administrativne oblasti potiče iz povelje kralja Bele IV. iz 1263. godine. Tom prilikom je ova oblast navedena kao *comitatu de Zana*.¹⁹ Međutim

¹³ „Deliberatione ipsi comiti Stephano arma seu insignia sua regalia, vigore sui iuramenti, pre-sebtibus nobis ac eisdem prelatibus et baronibus et quandam terram Wodicha vocatam in partibus inferioribus Sclavonie, in contiguitate districtus Zaue et Dubicha existentem, libero et iusto ordine ad nos et neminem alterum pertinentem, nec non et arma seu insignia sua regalia dare et conferri pollicitus existisset.“ (1200) THALLÓCZY-BARABÁS 1897: 3; SMIČIKLAS 1904: 360; ČOŠKOVIĆ 2001: 28.

¹⁴ ŠIŠIĆ 1902: 4; ЋОРОВИЋ 1935: 22; ANČIĆ 1999: 15; МРГИЋ-РАДОЈЧИЋ 2002a: 40-41; МРГИЋ-РАДОЈЧИЋ 2002b: 53.

¹⁵ „Praeterea tributis forensibus duorum locorum dotavit monasterium, ad ius regale pertinentium totaliter; videlicet tributo fori, quod ibidem in Holthan quinta conuenit feria, et alterius fori tributum, quod iuxta fluium Szana die Sabbathi congregatur; vt ex his cera comparetur ad domum Dei illuminandam, et thus ad altaria trurificanda.“ (1158) FEJER 1829a: 150.

¹⁶ „Cuius quidem terre mete, prout in aureo privilegio iam dicti regis Herrici vidimus contineri, hoc ordine distinguntur: incipit enim a capite rivuli, qui vocatur Xuoanna et per eundem currit inferius usque, cadit in fluium Zana, per eundem fluium procedit usquem dum cadit in alium fluium, qui nominatur Vna“ (29. 3. 1256) THALLÓCZY-BARABÁS 1897: 15; SMIČIKLAS 1907: 9.

¹⁷ „Vestra noverit universitas, quod Alexandro comite de Zana et Moys“ (25. 8. 1256) THALLÓCZY-HORVÁTH 1912: 3.

¹⁸ „Alexandro Comite de Zana“ (1259) FEJER 1829b: 519.

¹⁹ „Volentes ipsum magistrum Laurentium regali munificentia decorare, possessionem quandam Hurbuchan appellatam, in comitatu de Zana existentem contuleramus eidem.“ (17. 12. 1263) THALLÓCZY-HORVÁTH 1912: 10.

podaci iz naredne dvije decenije ostavljaju otvorenim pitanje koja vlastelinska porodica je imala upravu nad ovom županijom.

Na širem prostoru Slavonije u drugoj polovini 13. stoljeća preplitali su se interesi i posjedi triju snažnih i međusobno konfrontiranih plemićkih rodova Babonića, Gisingovaca i Gutkeleda.²⁰ Sasvim je izvjesno kako je od šezdesetih godina do kraja 13. stoljeća najmoćnija vlastela na ovom prostoru rod Gisingovaca. Članovi ovog roda obnašali su dužnost slavonskog bana sa prekidima skoro četrdeset godina. U širenju svojih posjeda prema zapadu u dolinu srednjeg toka rijeke Une šezdesetih godina 13. stoljeća, kada je Dionizije Babonić imenovan i psatskim županom uz kandidaturu za slavonskog bana, Babonići su neminovno došli u sukob sa moćnim Gisingovcima koje je predvodio Henrik Gisingovac i Gutkeledima predvođenima Joakimom Pektarom.²¹ Borbe vođene u sedmoj deceniji 13. stoljeća ostavile su posljedice na ekonomske prilike kako vlastele tako i države. U sukobima je ubijen i ban Joakim Pektar, te je aprila 1278. godine uz asistenciju napuljskog dvora potpisan mir u Dubici između Babonića i Gisingovaca,²² dok je novembra iste godine pred zagrebačkim biskupom Timotejom i Giraldom arhidakonom Dubice, Vrbaša i Sane potpisan mir između Babonića i Gutkeleda.²³ Ovim ugovorima nisu tretirani posjedi u dolini rijeke Sane. Kako su sukobi između zavađenih porodica i nakon postignutog mira nastavljeni, Ugarsko-Hrvatski kralj Ladislav IV. Kumanac (1272-1290) posredovao je novim mirovnim pregovorima koji su finalizirani potpisivanjem mira u Ozlju oktobra 1280. godine. Upravo u ovom dokumentu navedeno je kako je sanski i vrbaški župan Ivan od Gisinga, što ukazuje kako je ovaj rod imao upravu na prostoru ovih županija.²⁴ Zanimljivo je kako se Ivan spominje i u prethodnom miru potpisanom dvije godine ranije, ali bez oznake da je župan Sane i Vrbaša. Podatak o županiji Sani kao posjedu Ivana Gisinga svakako sankcioniše stanje iz ranijeg perioda, te je za pretpostaviti kako su Gisingovci gospodarili ovim teritorijem i ranije. Historiografska pretpostavka kreće se linijom povezivanja uprave nad Sanom i Vrbašom nakon 1273. godine od strane porodice Gisingovaca. Radilo se o vremenu u kojem je ugled Henrika Gisinga na kraljevskom dvoru bio velik zbog pomoći kralju Ladislavu IV. u sukobu sa češkim kraljem Otokarom II.

²⁰ O porijeklu ovih porodica vidi: KARBIĆ 1999: 21-22; KARBIĆ 2000: 14; KARBIĆ 2008: 19; KEKEZ 2016: 58-79.

²¹ V. KLAJČ 1899: 256; KARBIĆ 1999: 21-22; KEKEZ 2016: 81-82, 84-85.

²² (20. 4. 1278) SMIČIKLAS 1908: 240-241; V. KLAJČ 1899: 256-257; N. KLAJČ 1976: 347-348; KARBIĆ 1999: 22-23; ČOŠKOVIĆ 2001: 40; KEKEZ 2016: 85-87.

²³ „Magister Gyraldus archidiaconus de Zana, Dobycha et Vrbaž“ (6. 11. 1278) THALLÓCZY-BARABÁS 1897: 29; SMIČIKLAS 1908: 261; V. KLAJČ 1899: 257-258; KARBIĆ 2000: 23.

²⁴ „Nos magister Iohannes comes de Vrbaž et de Zana“ (30. 10. 1280) THALLÓCZY-BARABÁS 1897: 40; SMIČIKLAS 1908: 362-363; V. KLAJČ 1899: 259; N. KLAJČ 1976: 348; KARBIĆ 2000: 23; ČOŠKOVIĆ 2001: 40; KEKEZ 2016: 88-89.

(1253-1278), a tada je obnašao i funkciju slavonskog bana, te je time pravdano i potencijalno darovanje novih posjeda.²⁵

Predstavljeni model upravljanja Sanom od 1273. do 1280. godine je logičan, ali ga prolongira podatak iz povelje kralja Ladislava IV. Kumanca (1272-1290) iz 1274. godine koja detektuje saskog župana Nikolu.²⁶ Ukoliko bi se radilo o Nikoli od Gisinga, sinu Henrikovom, onda bi ranije prezentiran model upravljanja Sanom dobio još jednu potvrdu. Šematski prikaz mogućnosti ukazuje sljedeće: ukoliko župan Nikola nije bio iz roda Gisinga, onda bi upravu nad županijom Sanom od strane Gisingovaca trebalo premjestiti u naredne godine, s obzirom na činjenicu kako je ban Henrik izgubio život upravo 1274. godine i to kao neprijatelj Ugarsko-Hrvatskog kralja.²⁷ Međutim, vjerovatnija je opcija da je župan Nikola upravo Nikola od Gisinga, u ovom slučaju naveden samo kao sanski župan zbog pravnog čina isprave. Sanska županija se spominje i u dokumentu iz 1275. godine, ali bez imena župana.²⁸ Nakon prvog sigurnog spomena Ivana Gisinga na poziciji saskog župana, u istoj ulozi on se spominje i u nekoliko dokumenata tokom narednih godina. U ispravi zagrebačkog Kaptola, prijepisu dokumenta slavonskog bana Nikole, novembra 1280. godine Ivan je naveden sa istom titulom župana Sane i Vrbasa.²⁹ Godinu dana kasnije, aprila 1281. zagrebački biskup izopćio je saskog župana Ivana. Ivan je tada naveden kao župan Sane, Vrbasa, Garića i Gorice.³⁰ Ovim dokumentom zagrebački biskup Timotej izopćio je Ivana, Nikolu i Henrika Gisingovca zbog nanošenja šteta posjedima zagrebačke biskupije, koji su se nalazili između ostalog i na prostoru županije Sane. O kompleksnosti problematike upravljanja županijom Sanom svjedoči i spomenuti mirovni ugovor potpisan u Ozlju u kojem se navodi kako će svi pripadnici roda Babonića moći zadržati sve kupljene ili darovane posjede u Sani za koje imaju isprave, što jasno ilustrira kako su Babonići još tokom sedamdesetih godina 13. stoljeća imali posjede na prostoru ove županije.³¹

²⁵ O županiji Vrbas vidi KEKEZ 2007: 78-79; KEKEZ 2016: 85; Usporedi ТРОРОВИЋ, 1940: 218.

²⁶ „Rescriptit itaque nobis capitulum dictam terram Konuszka vocatam, sitam esse iuxta fluuium Konuzka, et per Nicolaum Comitum de Zana“ (1274) FEJER 1829c: 155.

²⁷ O pobuni vidi: V. KLAJČ 1899: 254; KARBIĆ 2000: 21; KEKEZ 2016: 85.

²⁸ „Comite de Zana“ (1275) FEJER 1829c: 279.

²⁹ THALLÓCZY-BARABÁS 1897: 42. (17. 11. 1280)

³⁰ „Et cum postremo uenissemus ad alias nostras possessiones per continuos et uiolentos descensus magistri Johannis comitis de Zana, Vrbaz, Guarig, et Guecke“ (12. 4. 1281) SMIČIKLAS 1908: 383. Usporedi: KLAJČ 1899: 260; KARBIĆ 1999: 23.

³¹ „Item possessiones, quas dicti Stephanus banus et comes Radislaus ac filii Babonyg, comes Farkasius et Wlseta filii Jhelenk ac tota generato ipsorum tam in Podgora, Zana et alibi existentes emptitias, donativas seu et axquisitas habuerunt et habent, super quibus domini regis“ (6. 11. 1278) SMIČIKLAS 1908: 262.

U svakom slučaju, uprava roda Gising nad županijom Sanom nije dugo trajala, jer se već 1285. godine Radoslav Babonić u povelji o vraćanju posjeda Timpora na rijeci Uni opatiji u Topuskom identificira kao župan Glaža, Vrbasa i Sane.³² Izvori do kraja ne otkrivaju kako je tekao proces prisvajanja uprave nad županijom Sanom do sredine osamdesetih godina 13. stoljeća, ali je evidentno da su u dugotrajnoj borbi Gisingovci gubili teritorij u korist Babonića, te su na taj način posjedi ovog roda proširivani sve do same granice sa bosanskom državom.³³ I u tom smjeru Babonići su širili svoje posjede – poveljom iz 1287. godine bosanski ban Prijezda (1250-1287) darovao je županiju Zemljanik kao miraz svoje kćerke Katarine koja je bila udata najvjerovatnije za Ladislava, sina slavonskog bana Stjepana Babonića.³⁴ Sasvim je izvjesno kako je od ovog vremena Sana čvrsto ukomponovana u posjed Babonića, tako se u ispravi Ugarsko-Hrvatskog kralja Andrije III, (1290-1301) za Stjepana Babonića spominje i niži plemić Petk iz Sane koji je bio u službi knezova Babonića.³⁵ Vjerovatno se radilo o familijaru Babonića iako to nije navedeno u dokumentu. Interesantno je kako se Sana ne spominje u Andrijinoj ispravi iz septembra 1293. godine kojom se potvrđuju posjedi Radoslava Babonića; tada su navedene između ostalih i županije Vrbas i Glaž, međutim dokument u svakom slučaju samo sankcioniše ranije stanje. U ove posjede Radoslava Babonića uveo je Girald, zagrebački kanonik i arhidakon Dubice, Vrbasa i Sane.³⁶

Gospodari doline Sane u narednom periodu nisu ulazili u ozbiljnije sukobe sa susjednom vlastelom, međutim krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina

³² „Nos Radizlaus comes de Glaas, Vrbaz et Zana“ (1285) SMIČIKLAS 1908: 544; RUVARAC 1880: 23; N. KLAJČIĆ 1976: 349; KEKEZ 2007: 82; NEKIĆ 2017: 28; KEKEZ 2008: 71; KEKEZ 2016: 89-90.

³³ Širi okvir u: KEKEZ 2007: 80-81; KEKEZ 2016: 90-91.

³⁴ Povelja bana Prijezda iz 1278. godine predstavlja zanimljiv izvor za topografiju županije Zemljanik i susjednih oblasti. (8. 5. 1287) THALLÓCZY-BARABÁS 1897: 53-54; ИСАИЛОВИЋ 2012: 9-14. Širi okvir u: ЋОРОВИЋ 1935: 24-25; БЛАГОЈЕВИЋ 1995: 67; ČOŠKOVIĆ 2001: 42-43. Usporedi: PERIŠA 2005: 201-213.

³⁵ „Verum quia nobis de qualitate et quantitate dicte terre veritas non constabat, fidelibus nostris capitulo Zagrabiensi dedimus in mandatis, ut vnum ex ipsis pro testimonio mitterent fidedignum, coram quo Petk de Zana homo noster reambulando dictam terram presentibus commentaneis et vicinis stateret ipsi Stephano bano“ (27.2.1292) SMIČIKLAS 1909: 74

³⁶ „Nos capitulum Zagrabiensis ecclesie significamus quibus expedit universis presencium per tenorem, quod cum excellentissimus dominus noster Andreas dei gracia, illustris rex Hungarie possessiones seu terras Vrbas, Galas, Petrina, Vynodol, Selen, Oclich, Podgoria et Zamobor nuncupatas cum castris in eisdem constitutis et ad statuendum ac assignandum sibi easdem possessiones, idem dominus rex Gregorium specialem et familiarem iuvenem suum transmisisset, dictus Gregorius coram discreto viro magistro Gueroldo archidiacono de Zana, Vrbaz et Dobicha et concanonico nostro per nos ad mandatum ipsius domini regis pro testimonio transmissio, predictas possessiones eidem Radozlao bano statuit presentibus et astantibus regni nobilibus“ (27. 9. 1293) SMIČIKLAS 1909: 151-152; THALLÓCZY-HORVÁTH 1912: 24-25; KEKEZ 2007: 81-82; N. KLAJČIĆ 1976: 349; ČOŠKOVIĆ 2001: 44; KEKEZ 2008: 68, 73.

13. stoljeća došlo je do dužeg sukoba među braćom Stjepanom i Radoslavom. Njihov odnos dokumentovan je u ispravi o pomirenju iz augusta 1294. godine prema kojoj su se braća obavezala da neće preuzimati jedan drugom gradove, što implicira da se sukob vodio oko posjeda unutar roda.³⁷

Sredinom posljednje decenije 13. stoljeća dolazi do generacijske smjene u vodstvu roda Babonića. Braća Stjepan i Radoslav preminuli su u kratkom vremenskom rasponu oko 1295. godine ostavivši iza sebe prostran i zaokružen posjed u kojem se nalazila i županija Sana. Upravo u ovo vrijeme raste značenje njihove utvrde Blagaj u sanskoj županiji po kojoj će biti prepoznatljivi u narednim stoljećima. Vodstvo roda krajem 13. stoljeća preuzimaju njihovi bratići, sinovi Babonega Stjepan, Ivan, Radoslav i Oto, kojima je kralj Andrija III. augusta 1299. godine potvrdio posjede njihovih prethodnika. Među izuzetim posjedima nije se nalazila županija Sana, te su Babonići i dalje gospodarili ovom oblasti.³⁸ Jedan kasniji podatak iz dokumenta o podjeli posjeda između braće Stjepana, Ivana i Radoslava evocira odluku prema kojoj su braća Sanu ranije darivali Henriku i njegovoj braći.³⁹ Braća su tokom juna 1313. i maja 1314. godine u Topuskom vijećali i donijeli konačne odluke o podjeli posjeda i prihoda, a na teritorij županije Sane donose se odluke prema kojima je prihode od mitnice na Sani dobio Radoslav, dok je istovremeno ukinuta nezakonita mitnica na Japri.⁴⁰ Pored većeg broja sitnije vlastele podložne Babonićima na sastanku u Topuskom spomenuti su Nikola, sin Andreja i Lukas iz Sane.⁴¹ S prezentiranim podacima ujedno i završavaju informacije o političkom položaju županije Sane u periodu koji je predmetom ovog istraživanja.

³⁷ SMIČIKLAS 1909: 181-182. (21. 8. 1294) Širi okvir u: KEKEZ 2008: 68-70.

³⁸ SMIČIKLAS 1909: 351-353 (1. 8. 1299); N. KLAJČ 1976: 350; KEKEZ 2007: 83; KEKEZ 2008: 74-78; KEKEZ 2016: 107-109.

³⁹ „Quod vero super collatione facta de Zana, duabusque supis [in] Vozora, scilicet Modrina (!) et Chrincha quodam (!) Henrico ac fratribus eius, ipsorum bani Stephani, Johannis et Radozlai literas cum terribilibus iuramentis aspeximus, nos eas infringerenolumus, excepta libertate nobilium cum terris ipsorum“ (8. 6. 1313) SMIČIKLAS 1910: 336; N. KLAJČ 1976: 352; ANČIĆ 1997: 90.

⁴⁰ „Propterea omnes nobiles homines huius regni cum propriis terris suis liberos esse decrevimus et apud quem elegerint deservire, non obstantibus donationibus seu pactis per ipsos factis, literis, iuramento vel quacunq̄ue alia firmitate roboratis in terra de Zana vel aliubi, que in preiudicium libertatis non convenit, observare. (8. 6. 1313) THALLÓCZY-BARABÁS 1897: 73; SMIČIKLAS 1910: 336. „Nos igitur omnia decrevimus, cum tributa iniusta sub certarum penarum interminatione in regno Hungarie noscantur esse prohibita: falsam tricesimam de ... et de Japra duximus penitus auferenda.“ „tributa quoque de Kual, Korana, Brumen, Zana, Gladusa, Lippa, Vuntu comiti Radozla“ (12. 5. 1314) SMIČIKLAS 1910: 359-360; V. KLAJČ 1900: 28; KEKEZ 2016: 128.

⁴¹ „Lucas de Zana (...) Nicolaus filius Endrey de Zana“ (8. 6. 1313) SMIČIKLAS 1910: 335.

Crkvena organizacija

Uporedo sa političkim prilikama moguće je u osnovnim linijama prikazati i religijsku organizaciju ove župe u drugoj polovini 13. stoljeća. Bitno je naglasiti kako se administrativna organizacija ovih prostora u potpunosti podudarala sa religijskom, čija je teritorijalna podjela očigledno prihvaćena i u političkim okvirima. Novembra 1278. i septembra 1293. godine spominje se magistar Girald kao arhiđakon Dubice, Vrbase i Sane.⁴² Iz ovih navoda kristališu se dvije moguće opcije. Prva opcija je da u ovo vrijeme egzistiraju tri arhiđakonata čiju funkciju obavlja jedna osoba. Druga opcija jeste da se radilo o jednom arhiđakonatu koji je u ovo vrijeme nosio ime prema tri županije koje je obuhvatao. Sukladno kasnijim navodima druga opcija se čini puno izglednijom. Prema popisu župa zagrebačke biskupije iz 1334. godine, kojeg je sačinio gorički arhiđakon Ivan, sanska županija pripadala je dubičkom arhiđakonatu u okviru zagrebačke biskupije te je tridesetih godina 14. stoljeća bila podijeljena na 21 crkvenu župu.⁴³ Svakako se radi o većim naseljima kojima su gravitirala susjedna mjesta. Prema iznesenim podacima sanska župa pripadala je arhiđakonatu koji je zasigurno do 1293. godine nosio naziv prema tri županije koje je obuhvatao, dok je najkasnije od 1334. godine arhiđakon nazivan prema najznačajnijem sjedištu, Dubici. Svakako se radi o interesantnim podacima koji zaslužuju posebnu pozornost, međutim za ovo istraživanje bitno je naglasiti kako je sanska županija u drugoj polovini 13. stoljeća administrativno jasno zaokružena i da u ovo vrijeme u crkvenom segmentu pripada arhiđakonatu zajedno sa Dubicom i Vrbasom, podložnom zagrebačkoj biskupiji.

Roblje iz sanske županije

Historiografija je pojavi institucije ropstva, porobljavanju, kupovini, porijeklu i daljnjoj sudbini posvetila posebnu pozornost te je i historiografska produkcija o ovoj pojavi velika.⁴⁴ Pojava roblja u dubrovačkim bilježničkim knjigama prati se od druge polovine 13. stoljeća, te iz ovog perioda potiče najveći broj kupoprodajnih ugovora kada je u pitanju prodaja robova. U narednim decenijama roblje iz unutrašnjosti, ponajviše iz Bosanske banovine, ali i iz susjednih država preplavilo je Dubrovnik i bilo jedna od unosnijih trgovačkih djelatnosti. Početkom 14. stoljeća opada broj ugovora o kupovini roblja koje se postepeno zamjenjuje poslugom. Sistem po kojem se odvijao čitav proces počinjao je na prisilnom ili uslijed siro-

⁴² „Et magister Gyraldus archidiaconus de Zana, Dobycha et Vrbaz“ (6. 11. 1278) THALLÓCZY-BARABÁS 1897: 29. „Magistro Gueraldo archidiacono de Zana, Vrbaz et Dobicha“ (27. 9. 1293) SMIČIKLAS 1909: 152; THALLÓCZY-HORVÁTH 1912: 25.

⁴³ RAČKI 1872: 211-212; RAČKI 1881: 100; БЛАГОЈЕВИЋ 1995: 64; МРГИЋ-РАДОЈЧИЋ 2002a: 138-139, 244-245.

⁴⁴ BUDAK 1984a: 5-34.

maštva dobrovoljnom porobljavanju stanovništva, pojedinci su zbog dugovanja gubili slobodu, a dio roblja poticao je iz vojnih sukoba. Iz kasnijih perioda ostalo je zabilježeno i zvanje robaca koji su se bavili ovom djelatnošću. Robljem su trgovali kako sitniji, tako i krupniji trgovci te vlastela, bilo da se radilo o Bošnjanima, Dubrovčanima ili strancima. Ekonomska ruta kretanja roblja bila je u najvećoj mjeri paralelna sa ostalim izvoznim privrednim proizvodima, iz unutrašnjosti prema Dubrovniku u ovom periodu frekventno je transportovano roblje, od kojih se manji dio zadržavao u gradu pod Srđem i koristio kao radna snaga, dok je veći dio roblja morem odvožen u druge sredozemne luke. Vlasti i vladari su u najvećoj mjeri odobravali trgovinu robljem, pa sporadično i sami učestvovali u njoj, dok su s druge strane crkveni krugovi nastojali osigurati da se kršteno stanovništvo ne smije porobljavati. Upravo je ova pojava uticala na smanjenje broja robova, te se bosanska država, okarakterisana kao zemlja čije je stanovništvo heretičko i stoji nasuprot zvanične Crkve, pojavljuje kao iznimno plodno tlo odakle se moglo izvoziti roblje. Kupovinom roba ili robinje vlasnik je obezbjeđivao i dokument (*carta servitutis*), kojim je dokazivao svoje vlasničko pravo, te je sukladno tome roba mogao preprodati, pokloniti, založiti, osloboditi ili ga dati u miraz. Najviše se trgovalo ženskim robljem zbog pomoći u kućnim poslovima, položaj roba bio je nasljedan, a glas pred sudom nije vrijedio. Rob je mogao postati slobodnim čovjekom ukoliko bi ga vlasnik svojevrijem oslobodio, samostalno se otkupio, ukoliko bi bio u stanju dokazati da je kršćanin, te bjekstvom.⁴⁵

Tokom druge polovine 13. stoljeća prema evidenciji dubrovačkih bilježnika roblje koje je stizalo u Dubrovnik najčešće se izjašnjavalo kako je geografskim porijeklom iz Bosne, Huma, Srijema, Hrvatske, Ugarske, Usore, Hlivna, Sane, Vrbasa, Dubice.⁴⁶ Sasvim je izvjesno kako je roblje bilo predmetom trgovine i u ranijim periodima, međutim sačuvani podaci iz Državnog arhiva u Dubrovniku u direktnoj su vezi sa odlukom dubrovačkih vlasti iz juna 1275. godine da svi kreditni poslovi u visini iznad 10 perpera moraju imati i pisanu potvrdu.⁴⁷ S tim u vezi su i prvi podaci ove provenijencije o prodaji roblja iz unutrašnjosti poluostrva. S obzirom na geografsku udaljenost i činjenicu kako županije poput Sane, Vrbasa i Dubice nisu ni u kasnijim stoljećima učestalo činile integralni dio dubrovačkog privrednog kruga, podaci o roblju koje potiče sa ovih prostora iz posljednje dvije decenije 13. stoljeća iznimno su interesantni i značajni. Posebno je važna činjenica kako roblje koje je u ovom periodu stizalo u Dubrovnik, izuzimajući

⁴⁵ SOLOVJEV 1946: 139-164; G. ČREMOŠNIK 1947: 69-73; VINAVER 1953: 125-147; FEJIĆ 1981: 27-48; BUDAK 1984b: 105-137; BUDAK 1986: 51-68.

⁴⁶ ŽIVKOVIĆ 1974: 333-340. O roblju na istočnoj jadranskoj obali u drugoj polovini 13. stoljeća vidi: BUDAK 1984b: 107-112; BUDAK 2000: 750-755; DURANOVIĆ 2015: 37-52.

⁴⁷ ČREMOŠNIK 1927: 231. Podaci o roblju iz druge polovine 13. stoljeća objavljeni su u izdanjima Gregora Čremošnika, Mihaila Dinića i Josipa Lučića. Г. ЧРЕМОШНИК 1932; ДИНИЋ 1967; ЛУЧИЋ 1984-1993.

prostor tadašnje bosanske banovine, gotovo isključivo potiče iz oblasti koje su bile u susjedstvu bosanske države.

Uzimajući u obzir teritorij županije Sane prema dubrovačkim bilježničkim knjigama u periodu od 1280. do 1301. godine registrovano je ukupno osamnaest slučajeva robova i robinja koji su svoje geografsko porijeklo definirali prema odrednici *de Sana*, što je nesumnjivo označavalo sansku županiju. Zapisi u predmetu roblja u Dubrovniku, kao i u mnogim drugim vrstama bilježničkih zapisa, u većini slučajeva su zavedeni prema tipološkom formularu sa nekoliko osnovnih parametara koji su uključivali imena robova i učestalo geografsko porijeklo, imena prodavača i kupaca, cijenu roba, te ponekad klauzule koje su uključivale osiguranje kupca u slučaju bjekstva roba. I pored šturih izvornih pokazatelja moguće je stvoriti barem maglovitu sliku o spolu roblja iz Sane, njihovim prodavačima i kupcima, cijenama koje su plaćane za njih, njihovom oslobađanju, bjekstvu i slično. Fond ugovora koji su predmetom analize podrazumijeva petnaest robinja i samo tri slučaja muških robova, što jasno ilustruje koliko je trgovina djevojkama bila intenzivnija. Prema dubrovačkim dokumentima robinje iz Sane najčešće su označavane terminom *ancilla*, dok su muškarci označavani terminom *servus*.

Najstariji podatak o roblju sa područja županije Sane odnosi se na prodaju robinje Zorice oktobra 1280. godine.⁴⁸ Cijena ove robinje iznosila je u mletačkoj valuti 5 solida i 9 groša, a interesantno je naglasiti kako je Zorica prije nego je prodana u Dubrovniku boravila na prostoru Huma. U ugovoru se navodi kako je prodavac robinje izvjesni Repe, krojač humske kneginje, ali ostaje do kraja nejasno da li je on vlasnik robinje ili je Zorica bila u vlasništvu humske kneginje. Još jedan ugovor o prodaji robinje iz Bosne sačinjen novembra iste godine spominje izvjesnog Mojsu, slugu Dubravca tepčije humske kneginje.⁴⁹ Nekoliko ugovora o prodaji roblja iz Sane potiče iz maja i juna 1281. godine kada je izvršena prodaja dvije robinje istog imena, Tihoslava, te jedan rob Radovan.⁵⁰ Trgovina robljem iz Sane ponovno je oživjela tokom proljeća naredne godine. Pred dubrovačkim bilježni-

⁴⁸ "Die XXI. octubris (1280). Ragusii etc. Repe, sartorus (!) domine comitisse de Chelmo, presentem et consentientem ancillam suam Soricam de Sana vendidit Dessinne de Scorcario pro s. dr. gross. sex minus grossi tribus diffinite ad mortem. Testis Sersius Clementis, iudex." (21.10.1280) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 37.

⁴⁹ Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 39 (2. 11. 1280).

⁵⁰ "Die septimo madii (1281). Ragusii etc. Pobratu Bergullo p.e.c.a.s. Tycosclauam de Sana v. Dobrosclauo, filio Symonis de Crossio pro s. dr. gross. septem d.a.m. etc. Testis Vitagna de Cerna, iudex – Facta." (7. 5. 1281) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 48. „Die XIII madi (1281) Ragusii etc. Michael de Syraça p.e.c.a.s. Tycosclauam de Sana. v. Dobrosclauo, filio Symonis de Calich, pro s. dr. gross. octo d.a.m. etc. Testis Grubessia de Ragnana, iudex – Facta." (13. 5. 1281) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 48. „Die XXIII. augusti (1281). Ragussi etc. Veselcus de Sestromilla p.e.c. servum suum Radoanum de la Sana v. Laurentio de Ciuno pro s. dr. gross. novem d.a.m. etc. Testis Vitalis Bincole, iudex. Na rubu: Vendidit eum alteri." (24. 8. 1281) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 64.

kom sačinjeni su tokom aprila 1282. godine ugovori o prodaji robinja Radoslave i Bogdane.⁵¹ Kupac robinje Radoslave bio je Phylippo de Canali iz Venecije, pa se može pretpostaviti kako je ova robinja svoj život nastavila na susjednoj jadranskoj obali. Mjesec dana kasnije, maja 1282. godine sačinjeni su ugovori o prodaji tri robinje, posebno zanimljivi za dvije robinje, Prvoslavu i Tolislavu.⁵² Njihovi su kupci bili uplašeni kako bi robinje mogle pobjeći, pa bi zajedno s njima mogli izgubiti novac, te su u ugovore dodali klauzule – ukoliko robinje u roku od dvije, odnosno sedam godina pobjegnu, prodavac je dužan nadoknaditi plaćeni iznos kupcu. Ovi dodaci nisu predstavljali poseban raritet i nalaze se u određenom broju drugih ugovora. Tokom septembra i decembra 1282. godine u bilježničke knjige zavedeni su i ugovori o prodaji Radovana i Slavice iz Sane.⁵³

Ljetni mjeseci 1283. godine ponovo su oživjeli dubrovačku trgovinu robljem iz županije Sane, međutim u nešto manjem broju nego prethodne godine. Tokom juna sačinjeni su ugovori o prodaji robinja Bose i Radosti za iznose od 12, odnosno 10 mletačkih solida groša, dok je u oktobru 1283. godine sačinjen i ugovor o prodaji Bogdane za iznos od 8 mletačkih solida groša.⁵⁴ Usamljeni podatak iz januara 1284.

⁵¹ „Die XV aprilis (1282). Ragusi etc. Radynus de Slauco de Ragusio p.e.c.a.s. Radoslauam de Sana v. domino Phylippo de Canali, Veneto, pro s. dr. gross. sex d.a.m. etc. Testis Martolus de Zereua, iudex. – Facta.“ (5. 4. 1282) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 73. „Die XV aprilis (1282) Et similiter ancillam suam Bogdanam de Sana v. magistro Dominico pitantario pro s. dr. gross. sex d.a.m. etc. – Facta.“ (15. 4. 1282) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 73.

⁵² „Die quarto madii (1282). Ragusii etc. Michael de Syraça p.e.c.a.s. Peruosclauam de Sana v. Jacobo et Paulo, filiis Pouerschi, pro s. dr. gross. duodecim d.a.m. etc. Testis pasqua Sabini, iudex. – Facta.“ (4. 5. 1282) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 74. „Die X madii (1282). Ragusii etc. Michael de Syraça p.e.c.a.s. Tollisclauam de Sana v. Pasque Felicis de Grado pro s. dr. gross. novem d.a.m. etc. Et dictus Michael steti plezius pro dicta Tollisclaua, si ipsa fugeret a dicto Pasqua, usque ad septem annos, quod ipse Michael restituet dicto Pasque predictos noem s. dr. gross. Hec autem etc. Testis Pasqua Sabini iudex. – Facta.“ (10.5.1282) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 76. „Die X madii (1282). Ragusi etc. Michael de Syraça p.e.c.a.s. Peruosclauam de Sana v. Dragi, uxori Michaelis de proculo, pro s. dr. gross. octo et dimidio d.a.m. etc. Et dictus Michael stetit plezius pro dicta Peruosclaua, si ipsa fugeret a dicta Dragi, usque ad duos annos etc. Hec autem etc. Testis Dimitrius de Mençe, iudex. – Facta.“ (10. 5. 1282) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 76.

⁵³ “Die V septembris (1282). Ragusi etc. Laurencius de Cluno presentem et consencientem seruum suum Radouanum de la Sana vendidi Angelo de Cazanasio Veneto pro solis denariorum grossorum septem diffinite ad mortem etc. Testis Fuscus Binçole, iudex. – Facta.“ (5. 9. 1282) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 89; LUČIĆ 1984: 191. „Die IIII decembris (1282). Osricna de Carboço presentem et consencientem ancillam suam Slauičam de Sana vendidit Pasque Volcassi pro solidos denariorum grossorum decem diffinite ad mortem etc. Testis Vita Gataldi, iudex – Facta.“ (4. 12. 1282) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 97; LUČIĆ 1984: 212.

⁵⁴ „Die X junii (1283) Ragusi etc. Zueti, uxor quondam Drugi presentem et consencientem ancillam suam Bosam de la Saua vendidit dompno Antonio de Galiopa pro solidos denariorum grossorum duodecim diffinite ad mortem etc. Testis Grubessia de Ragnana, iudex – Facta.“ (10. 6. 1283) LUČIĆ 1984: 264. „Die XX junii (1283). Ragusi etc. Pancracius de Cilliposa presentem et consencientem ancillam suam Radosti de Sana uendidit Drage, uxori Stancii de Siruga

godine o prodaji robinje Svilaje iz Sane za iznos od 10 solida groša predstavlja ujedno i posljednji podatak prodaje roba sa ovog prostora u 13. stoljeću.⁵⁵ Međutim još nekoliko podataka sa samog početka 14. stoljeća uokviruju spoznaje o prodaji roblja iz županije Sane u ovom periodu. Prema uobičajenoj proceduri izvršena je februara 1301. godine prodaja robinje Miloslave za iznos od 22 perpera, dok je u aprilu iste godine sklopljen ugovor o prodaji robinje Stane iz Sane za iznos od 10 perpera.⁵⁶ Roblje iz županije Sane, osim u Dubrovniku, prodavano je i u drugim dalmatinskim centrima, ali i u drugim mjestima u unutrašnjosti. O tome svjedoči isprava zagrebačkog kaptola pred kojim je izvršena prodaja roblja u augustu 1308. godine. Tom prilikom Beloš, sin Martina plemića iz Sane, u svoje ime i ime brata Petra prodao je topuskom opatu Nikolaju svoje robove Radana sa sinovima Radinom i Radoslavom za iznos od pet maraka.⁵⁷ Kupovina roblja Topuskoj opatiji nije bila strana, ovoj je ustanovi izvjesni Farkaš sin Damjana 1269. godine prodao 12 robova.⁵⁸

Prezentirani podaci uokviruju spoznaje o prodaji roblja iz županije Sane, međutim sačuvani izvorni materijal nudi još nekoliko spomena roblja sa ovog prostora. Pored prodaje roblja pred dubrovačkim bilježnicima registrirani su i slučajevi oslobađanja ili otkupljivanja roblja, te bježanja roblja od vlasnika. Pre-

pro solidis denariorum grossorum decem diffinite ad mortem etc. Testis Lucarus Fuscii, iudex. – Facta.“ (20. 6. 1283) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 106; LUČIĆ 1984: 265. „Die XIII octubris (1283) Ragusii. Coram subscriptis testibus. Dragoslauus Bogdani blacus presentem et consencientem ancillam suam Bogdanam de la Sana uendidit Johanni Vetanne de Barulo pro solidis denariorum grossorum octo diffinite ad mortem etc. Testis Martulus de Zereua, iudex et Radoe calegarius. – Facta.“ (14. 10. 1283) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 115; LUČIĆ 1984: 295.

⁵⁵ “Die quarto januarii (1284). Ragusii etc. Iuannus de Scober presentem et consencientem ancillam suam Sfilaam de Sana uendidit Andree de Vixi pro solidis denariorum grossorum decem diffinite ad mortem. Testis Fuscus Binçole, iudex. – Facta.“ (4. 1. 1284) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 117; LUČIĆ 1984: 321.

⁵⁶ “Die ultimo mensis februarii (1301). Brayça nepos Glaseni Miloslauam de Sana presentem et consencientem vendidit diffinite ad mortem Martolo de Dobrina pro yperperis XXII, quos recepit ab eo. Ut ipse Martulus de dicta Miloslaua ancilla sua in perpetuo velle suum faciat. Iudex Johanninus Deodati et Petrus de Rissa testis. – Vacat.“ (28. 2. 1301) LUČIĆ 1993: 114. „Die X intrante mense aprilis (1301). Pestan Volcoslaviç Stanam de Sana ancillam suam presentem et consencientem uendidit diffinite ad mortem Palme de Chisana pro yperperis X, quos ipse recepit ab eo. Ut ipse Palma de dicta Stana ancilla sua in perpetuum velle suum faciat. Iudex Johanninus Deodati et Petrus aurifex testis. – Facta.“ (10. 4. 1301) LUČIĆ 1993: 119.

⁵⁷ “Capitulum Zagrabiensis ecclesie omnibus quibus expedit Christi fidelibus presens scriptum inspecturis salutem in domino. Ad vniuersorum noticam harum serie volumu peruenire, quod Belos filio Martini nobili de Zana pro se et Petro fratre suo vterino iunioru ab vna parte, et patre Johanne cellerario, pro religiosos viro patre Nicolao, nunc abbate Toplicensis monasteri ac conuentu eiusdem ab altera in nostri presentia personaliter constitutis, idem Belos statutis coram nobis seuris suis propriis, vt dixit, Radano videlicet filio Vssa, cum duobus filiis uis Radin et Radozlau nuncupatis.” (10. 8. 1308) SMIČIKLAS 1910: 198.

⁵⁸ V. KLAJČ 1899: 292.

ma ugovoru iz augusta 1281. godine Tisa, kćerka Nikole de Roncino, potvrdila je da pristaje u potpunosti osloboditi svoju robinju Drugosti, a zauzvrat će od nje dobiti drugu robinju Budicu iz Sane. Ovaj primjer ilustruje još jedan način kako je obespravljeno roblje moglo obezbjediti slobodu. Očigledno se u slučaju Drugosti radilo o robinji koja je financijski bila u stanju podmiriti kupovinu druge robinje i predati je svojoj vlasnici, a u zamjenu dobiti slobodu da može slobodno ići „na četiri strane svijeta“.⁵⁹ Sačuvan je i jedan svijetao primjer oslobađanja robinje iz Sane. Prema dokumentu iz augusta 1283. godine svećenik Petrus de Nespola potvrdio je da svojoj robinji Radosti iz Sane daruje slobodu, te je oslobađa od bilo kojih drugih obaveza i odgovornosti.⁶⁰ Pokušaji bjekstva roblja u Dubrovniku nisu predstavljali posebnu rijetkost, s obzirom na frekventnost roblja iz unutrašnjosti. U dokumentu iz novembra 1283. godine dubrovački građanin, brijač Donat, imenuje Teflama Vitalisa de Teyfla svojim prokuratorom u svim poslovima koji se pojave u vezi s traženjem i hvatanjem njegovog odbjeglog roba Ozrihne iz Sane.⁶¹

Cijena roba u ovom periodu ovisila je o više parametara poput pola, starosti, zdravstvenog stanja, izgleda, okolnosti odnosno mjestu kupovine – roblje je prilikom preprodaje u Dubrovniku i u drugim jadranskim gradovima dosegalo veću cijenu. Izvršena analiza na malom broju uzoraka pokazuje kako je prosječna cijena muških robova sa prostora Sane iznosila 8, dok je prosječna cijena robinja sa istog prostora iznosila 9,7 mletačkih solida groša. Najjeftinija robinja prema sklopljenom ugovoru bila je Zorica prodana oktobra 1280. za cijenu od 5 solida i 9 groša, dok je najskuplje prodana Miloslava, čija je cijena februara 1301. godine iznosila 22 perpera. Komparirajući ove rezultate sa istraživanjima kupoprodajnih

⁵⁹ “Dile ultimo augusti (1281) Ragusi etc. Ego quidem Tyse, uxor Nichole de Ronçino, confiteor, quod mea bona voluntate ancillam meam Drugosti francavi et liberavi ab omni servitute, ut dicta Drugosti vadat libera et franca per quatuor partes mundi, quocumque ei placuerit in perpetuum. Et ego Drugosti predicta confiteor, (quod) pro habenda libertate predicta presentem et consentientem ancillam meam Budiçam de Sana dedit pro cambio dicte Tyse diffinite ad mortem, ut ipsa Tyse de prefata Budica ancilla sua, velle suum im omnibus faciat. Et de hoc sunt due carte similes. Hec autem etc. Testis Vitagna de Cerna iudces. – Facta.” (31. 8. 1281) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 66-67.

⁶⁰ “Die XVII augusti (1283) Et similiter ego presbiter Petrus de Nespola confiteor quod ancillam meam Radosti de la Sana francaui et liberaui ab omni servitute etc. Testis Vitalis Binçole, iudex. – Facta.” (17. 8. 1283) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 110; LUČIĆ 1984: 284.

⁶¹ “Die XIII. novembris (1283). Ragusii etc. Ego quidem Donatus barberius, civis Ragusii, facio et constitutio Teyflam Vitalis de Teyfla presentem meum certum nuntium, actorem et procuratorem ad petendum, recipiendum, intromittendum et capiendum servum meum Osrichnam de la Sana, ubicumque eum invenerit, et si necesse fuerit, ad comparandum coram quocumque domino vel rectore et iudice seu officiali cuiuslibet loci, ad agendum, defendendum, causandum, sententiam audiendum, appellandum et appellationem prosequendum, in anima mea iurandum et omnia etc. Hec autem etc. Testis Fuscus Binçole, iudex. – Facta.” (13. 11. 1283) Г. ЧРЕМОШНИК 1932: 116.

cijena roblja na širem području koje je u ekonomskom smislu gravitiralo Dubrovniku dolazimo do zaključka da se radilo o prosječnim cijenama.⁶²

Pojava roblja sa prostora koji su bili integralnim dijelom teritorijalne organizacije katoličke crkve predstavlja pitanje na koje je, uz trenutno raspoloživu izvornu podlogu, teško ponuditi adekvatan odgovor. Županija Sana u crkvenoj organizaciji, kako je već navedeno, bila je sastavnim dijelom dubičkog arhiđakonata pod okriljem zagrebačke biskupije, te je na prostoru ove županije bilo formirano više od dvadeset crkvenih župa. Međutim, uporedo sa snažnim prisustvom katoličke vjere i vjerske organizacije krajem 13. stoljeća pojavljuje se veći broj roblja sa ovog prostora. Prezentirani slučajevi roblja porijeklom iz županije Sane ne predstavljaju mali broj ako se uzme u obzir širi kontekst sačuvanih izvora iz druge polovine 13. stoljeća, međutim oni ne sadrže značajnije podatke koji bi poslužili za donošenje konkretnijih zaključaka. Pogotovo se to odnosi na determinaciju vjerske opredijeljenosti porobljenog stanovništva. Primjeri iz drugih kršćanskih sredina ukazuju kao se robom moglo postati ličnim odabirom ili zbog dugovanja, te je očigledno materijalna situacija uveliko uticala na pojavu roblja sa područja sanske županije krajem 13. stoljeća.

Zaključak

Županiju Sanu kao administrativnu jedinicu izvori detektuju od kraja 12. i početka 13. stoljeća, da bi broj podataka o ovoj županiji u narednom periodu rastao. Druga polovina 13. stoljeća predstavlja period od kojeg je moguće detaljnije pratiti političku situaciju u županiji Sani, a samim tim ustanoviti koji je vlasteoski rod vršio upravu nad ovom oblasti. U toj se ulozi prvenstveno javljaju Gisingovci, da bi od osamdesetih godina 13. stoljeća uprava nad ovom županijom pripala Babonićima. Poznati su župani koji su upravljali *comitatum de Zana*, pojedini pripadnici niže vlastele sa ovog prostora, ali ostaje u krajnjoj liniji nepoznat život i svakodnevica običnog čovjeka. Na ovim prostorima administrativno ustrojstvo na terenu pratilo je stariju crkvenu podjelu. Ovaj princip zasvjedočen je i u županiji Sani, koja je u crkvenom domenu bila podijeljena na 21 crkvenu župu, a pripadala je dubičkom arhiđakonatu, u okviru zagrebačke biskupije. O životu obespravljenog i neslobodnog stanovništva sa područja županije Sane svjedoče dokumenti sačinjeni pred dubrovačkim i zagrebačkim bilježnicima u periodu od 1280. do 1308. godine. U tom je vremenskom okviru zabilježeno ukupno 18 slučajeva prodaje robova sa prostora županije Sane, dva ugovora o oslobađanju robinja, te jedan slučaj bježanja roba.

⁶² O cijenama roblja u Dubrovniku u drugoj polovini XIII stoljeća vidi: BUDAK 1984b: 107-112; DURANOVIĆ 2015: 46

Bibliografija

Objavljeni izvori

- ЧРЕМОШНИК, Грегор. 1932. Канцеларски и нотарски списи (1278-1301). Београд: Српска краљевска академија.
- ДИНИЋ, Михаило. 1967. Из дубровачког архива III. Београд: Српска академија наука и уметности.
- FEJER, Georgi. 1829a. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* II. Budaë: Typis typogr. regiae universitatis Ungaricae.
- FEJER, Georgi. 1829b. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* IV/2. Budaë: Typis typogr. regiae universitatis Ungaricae.
- FEJER, Georgi. 1829c *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* V/2. Budaë: Typis typogr. regiae universitatis Ungaricae.
- FEJER, Georgi. 1841. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* VII/5. Budaë: Typis typogr. regiae universitatis Ungaricae.
- KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, Ivan. 1876. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* II. Zagreb: Tiskom Dragutina Albrechta.
- LUČIĆ, Josip. 1984. *Spisi dubrovačke kancelarije* II. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- LUČIĆ, Josip. 1993. *Spisi dubrovačke kancelarije* IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SMIČIKLAS, Tadija. 1904. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* II. Zagreb: Academia scientiarum et artium slavorum meridionalium.
- SMIČIKLAS, Tadija. 1907. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* V. Zagreb: Academia scientiarum et artium slavorum meridionalium.
- SMIČIKLAS, Tadija. 1908. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* VI. Zagreb: Academia scientiarum et artium slavorum meridionalium.
- SMIČIKLAS, Tadija. 1909. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* VII. Zagreb: Academia scientiarum et artium slavorum meridionalium.
- SMIČIKLAS, Tadija. 1910. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* VIII. Zagreb: Academia scientiarum et artium slavorum meridionalium.
- THALLÓCZY Lajo, Samu BARABÁS. 1897. *Codex diplomaticus comitum de Blagay*. Budapest: Kiadja a Magyar Tudomanyos akademia
- THALLÓCZY Lajos, Sándor HORVÁTH. 1912. *Alsó-Szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász et Szana vármegyék) 1244-1710*. Budapest: Magyarország melléktartományainak oklevéltára.

Literatura

- ANČIĆ, Mladen. 1997. *Putanja klatna. Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV stoljeću*. Zadar–Mostar: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru.

- ANČIĆ, Mladen. 1999. *Jajce – Portret srednjovjekovnoga grada*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika–Split.
- BASLER, Đuro. 1976. Rimski metalurški pogon i naselje u dolini Japre. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Arheologija*, Nova serija 30-31: 121-216.
- BASLER, Đuro. 1999. Rudnici i metalurški pogoni rimskog doba u BiH, s osobitim osvrtom na pogone u dolini rijeke Japre. *Radovi sa simpozijuma Rudarstvo i metalurgija Bosne i Hercegovine od prahistorije do početka XX vijeka*, ur. Hamdija Kulović, 89-118. Zenica: Muzej grada Zenice.
- БЛАГОЈЕВИЋ, Милош. Северна граница босанске државе у XIV веку. Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена, ur. Славенко Терзић, 59-76. Београд: Српска академија наука и умјетности.
- BOJANOVSKI, Ivo. 1988. *Bosna i Hercegovina u antičko doba*. Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- BOJANOVSKI, Ivo. 1972. Severiana Bosnensia. Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne 9: 37-51.
- BOKAN, Branko. 1974. *Sanski Most*, dio I (do jula 1941. g.). Beograd: NIGP "Borba, OOUR "Ekonomska politika" i Skupština opštine Sanski Most.
- BUDAK, Neven. 1984b. Trgovina radnom snagom na istočnom Jadranu – razvoj i značaj. *Historijski zbornik* 37/1: 105-139.
- BUDAK, Neven. 1986. Pravni položaj serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu. *Radovi* 19: 51-68.
- BUDAK, Neven. 2000. Slavery in Late Medieval Dalmatia/Croatia: Labour, Legal Status, Integration. *Mélanges de l'école Française de Rome* 112: 746-760.
- ČOVIĆ, Borivoj. 1988. *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine* II. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- ČREMOŠNIK, Irma. 1990. Rimski utvrđenja u BiH s osobitim osvrtom na utvrđenja kasne antike. *Arheološki vestnik* 41: 355-364.
- ČREMOŠNIK, Gregor. Dubrovačka kancelarija do god. 1300. i najstarije knjige dubrovačke arhive. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 39: 231-253.
- ČREMOŠNIK, Gregor. 1947. Pravni položaj našeg roblja u srednjem vijeku. *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Nova serija, Društvene nauke 2: 69-74.
- ЋИРКОВИЋ, Сима. 1964. Историја средњовековне босанске државе. Београд: Српска књижевна задруга.
- ЋОРОВИЋ, Владимир. 1935. Територијални развој босанске државе у средњем вијеку. *Глас Српске краљевске академије* 167: 5-47.
- ЋОРОВИЋ, Владимир. 1940. Хисторија Босне. Београд: Српска краљевска академија.
- DURANOVIĆ, Elmedina. 2015. Žene iz Bosne na tržištu roblja u Dubrovniku. *Žene u srednjovjekovnoj Bosni*, ur. Emir O. Filipović, 37-52. Sarajevo: Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije – Stanak, 2015.
- FEJIĆ, Nenad. 1981. Trgovanje bosanskim robljem u Barceloni krajem XIV i početkom XV veka. *Istorijski časopis* 28: 27-48.

- IMAMOVIĆ, Enver. 1985. Rimske rudarske ceste na području Bosne i Hercegovine. *Prilozi* 20/21: 31-52.
- ИСАИЛОВИЋ, Невен. 2012. Повеља бана Пријезде I којом додељује жупу Земуник својој ћерки и зету, сину бана Стјепана III Бабонића. *Грађа о прошлости Босне* 5: 9-25.
- KARBIĆ, Marija. 1999. Gisingovci – hrvatsko-ugarska velikaška obitelj njemačkog podrijetla. *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice* 21-26.
- KARBIĆ, Marija. 2000. Joakim Pektar, slavonski ban iz plemićkog roda Gut-Keled. *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice*: 19-24.
- KARBIĆ, Marija. 2008. Morovički (Maróti) iz plemićkog roda Gut-Keled”. *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice* 15: 13-22.
- Kekez, Hrvoje. 2016. *Pod znamenjem propetog lava – Povijest knezova Babonića do kraja 14. stoljeća*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- KEKEZ, Hrvoje. 2008. Između dva kralja: plemićki rod Babonića u vrijeme promjene na ugarsko-hrvatskom prijestolju, od 1290. do 1309. godine. *Povijesni prilozi* 27/35: 61-89.
- KEKEZ, Hrvoje. 2007. *Hinc transit fluvium Vrbaz: Kada i kako je slavonski plemićki rod Babonića došao u posjed Vrbasa?*, *Hrvatska misao* 45: 76-93.
- KLAIĆ, Nada. 1976. *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga
- KLAIĆ, Vjekoslav. 1882. *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*. Zagreb: Tiskom dioničke tiskare.
- KLAIĆ, Vjekoslav. 1899. *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća* I. Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch).
- KLAIĆ, Vjekoslav. 1900. *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća* II. Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch).
- MANDIĆ, Mihovil. 1931. Prehistorijsko naselje u Sanskom Mostu (izvještaj o nastavljenom otkapanju godine 1929). *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Sveska za historiju i etnografiju* 43/2: 1-6.
- MESIHOVIĆ, Salmedin. 2011. *Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba*. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- МРГИЋ-РАДОЈЧИЋ, Јелена. 2002а. *Доњи крају-Крајина средњовековне босанске државе*. Београд: Филозофски факултет у Београду, Филозофски факултет у Бањалуци и Историјски институт у Бањалуци.
- MRGIĆ-RADOJČIĆ, Jelena. 2002b. Rethinking the territorial development of the medieval Bosnian state. *Istorijski časopis* 51: 43-64.
- NEKIĆ, Antun. 2017. Društvene mreže i uspon oligarha primjer Babonića (od 1270-ih do 1320-ih). *Historijski zbornik* 70/1: 1-34.
- NEVEN, Budak. 1984a. Pregled literature i objavljenih izvora o problemu serva i famula u srednjovjekovnim društvima na istočnom Jadranu. *Radovi* 17: 5-34.
- OMERČEVIĆ, Bego. 2010. *Bosna i Hercegovina u vrijeme kasne antike*. Tuzla: Off-set Tuzla.
- PAŠALIĆ, Esad. 1960. *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Zemaljski muzej Sarajevo.

- PAŠALIĆ, Esad. 1960. O antičkom rudarstvu u Bosni i Hercegovini. *Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, Arheologija*, Nova serija IX: 47-75.
- Paškvalin, Veljko. 2012. *Antički sepulkralni spomenici s područja Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- PAŠKVALIN, Veljko. 1969. Rimski žrtvenici iz Starog Majdana. *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Arheologija*, Nova serija 24: 166-169.
- PERIŠA, Darko. 2005. Pejo Čošković: Susret sa zagubljenom poviješću: Područje Banske Gradiške u razvijenom srednjem vijeku. *Prilozi* 22: 201-213.
- PEROJEVIĆ, MARKO. 1942. *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*. Sarajevo: HKD Napredak.
- POPADIĆ, Miroslav. 1984. *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine (Od najstarijih vremena do pada ovih zemalja pod osmansku vlast)*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- RAČKI, Franjo. 1872. Popis župa zagrebačke biskupije 1334 i 1501. godine. *Starine Jugoslovenske akademije nauka i umjetnosti* 54: 201-229.
- RAČKI, Franjo. 1881. Hrvatska prije XII. veka glede na zemljišni obseg i narod. *Rad Jugoslovenske akademije nauka i umjetnosti* 56: 63-140.
- RADIMSKY, Vaclav. 1891. O nekim prehistoričkim i rimskim građevnim ostancima u području rijeke Sane u Bosni. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 34: 431-445.
- РУВАРАЦ, Иларион. 1880. *Прилози к објашњењу извора српске историје*. Београд: Државна штампарија.
- SERGEJEVSKI, Dimitrije. 1963. Rimski rudnici željeza u sjeverozapadnoj Bosni. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Arheologija*, Nova sveska 18: 85-102.
- SOLOVJEV, Aleksandar. 1946. Trgovanje bosanskim robljem do god. 1661. *Glasnik Državnog muzeja u Sarajevu*, Nova serija, Društvene nauke 1: 139-164.
- ŠIŠIĆ, Ferdo. 1902. *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba*. Zagreb: Izdanje "Matice hrvatske".
- ŠKEGRO, Ante. 1999b. *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu Hrvatski studiji – Studia Croatica.
- ŠKEGRO, Ante. 1999a. Eksploatacija željeza u Bosni u rimsko doba. *Prilozi* 28: 17-45.
- ŠKEGRO, Ante. 2006. The economy of Roman Dalmatia. *Dalmatia Research in the Roman Province 1970-2001*, ur. David Davison, Vince Gaffney, Emilio Marin, 149-173. Bar International Series 1576.
- VUK, Vinaver. 1953. Trgovina bosanskim robljem tokom XIV. veka u Dubrovniku. *Anali* 3: 125-147
- ŽIVKOVIĆ, Pavo. 1974. Podaci o roblju kao izvor za istorijsku geografiju srednjovjekovne Bosne. *Prilozi* 10/2: 333-340.

Sana County and her Slaves in the Second Half of the 13th Century

The Sana county was identified as an administrative unit by sources from the end of the 12th century and the beginning of the 13th century, and the amount of information about this county increased over time. In the second half of the thirteenth century, the political situation in Sana county can be traced more precisely, and thus the administration over the area can be determined. The Güssing family were the first to take on this role, and since the 1280s, the Babonić family took over the administration of this county. The župani (prefects) who managed the comitatum de Zana are known, they are members of the lower nobility of this area, but little is known about the everyday lives of the ordinary people. The administrative structure in this area followed the old church division. There was a similar principle at work in Sana county, which was divided into 22 church parishes and was a part of the archdeaconate of Dubica within the diocese of Zagreb. In the period between 1280 and 1308, documents drawn up before the Ragusa and Zagreb notaries provide evidence of the life of a disenfranchised and non-liberated population from Sana county. Sana county recorded 18 slave sales during that period, two slavery release agreements, and one escape.

Keywords: Sana county, 13th century, Slavonia, Hungarian-Croatian Kingdom, Güssing family, Babonić family, slaves, Ragusa

Ključne riječi: županija Sana, 13. stoljeće, Slavonija, Ugarsko-Hrvatsko kraljevstvo, Gisingovci, Babonići, roblje, Dubrovnik

Enes Dedić
Univerzitet u Sarajevu-Institut za historiju
Podgaj 6
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovine
enes.dedic@iis.unsa.ba

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
54
BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo consists of the letters 'FF' in a stylized, bold font, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2022.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 54, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

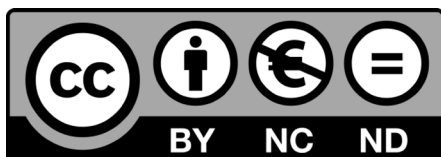
Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

DOI: 10.17234/RadoviZHP.54

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.